

FRÅN INTERN FAMILJE- ANGELÄGENHET TILL GROVT BROTT

Samhällets syn på mäns våld mot kvinnor har förändrats, och bekämpning av sådant våld är nu ett prioriterat område. I Sverige dödas varje år i genomsnitt 17 kvinnor av en man som de har eller har haft en nära relation till.

LARS NYLÉN, jur kand, generaldirektör, Kriminavården, Norrköping

lars.nylen@kvv.se
tidigare chef för
Rikskriminalpolisen

Mord är ett av det civiliserade samhällets allvarligaste brott. Det är också mycket svårt att förebygga mord, utom på ett område: kvinnor som riskerar att misshandlas till döds av sina manliga partner. Tre av fyra ofta grova anmälda våldsbrott mot kvinnor äger rum i hemmet [1]. Samhällets sätt att reagera på våld och hot mot kvinnor har förändrats väsentligt under 1900-talet, inte minst som följd av en rad initiativ från FN. Förr ansågs det att familjen själv skulle klara ut sina inre angelägenheter och att försoning som regel var lyckligare än att samhället lade sig i.

I Sverige dödas i genomsnitt varje år 17 kvinnor av en närstående man. 80 procent av gärningsmännen som dödar en kvinna är psykiskt sjuka eller störda. I en fjärdedel av dessa fall begår gärningsmannen självmord i samband med brotten [2]. Ofta är dessa dödsfall relaterade till socialt marginaliserade grupper, men misshandel och våldtäkt förekommer också i socialt väletablerade miljöer. Det finns flera brottstyper som rör mäns våld mot kvinnor, som brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid och sexualbrott. Ett särskilt straffstadgande finns rörande människohandel för sexuella ändamål.

I sin handlingsplan från november 2007 skriver regeringen att mäns våld mot kvinnor är oacceptabelt. Motsvarande gäller hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer [3].

Gisslansituation för kvinnan

I ett misshandelsförhållande påverkas kvinnorna enligt en process som starkt påminner om överlevnadsstrategier från andra områden där människor utsätts för systematiskt våld eller livshot, t ex i gisslansituationer. Efter chockfas och förnekelse börjar offret känna fruktan för sitt liv. De försöker anpas-

sa sig till förövaren för att inte utlösa något negativt (identifikation med aggressorn). Ju mer avskärmat offret är, desto mindre möjlighet har personen att stämma av sina intryck och desto mer blir offret utlämnat till förövaren. Förhållningssättet benämns också Stockholmssyndromet efter bankdramat vid Norrmalmstorg 1973. Genom kontroll och hot kan mannen utöva ett kraftigt psykologiskt tryck på kvinnan, som är lika förödmjukande som direkta fysiska angrepp. Sådana angrepp ger inga rättsmedicinska spår. Barnen kan användas som slagträn och bli direkta och indirekta brottsoffer och dessutom vittnen till övergrepp. Att tåga blir lindrigast för kvinnan. Ur hennes synvinkel blir det meningslöst och destruktivt att kalla på hjälp. Mannen utvecklar också sin förmåga att bortförklara det som syns och hörs.

Brottet kvinnofridskränkning infördes

För svenska myndigheter är bekämpningen av mäns våld mot kvinnor ett prioriterat område. Ett problem för det svenska rättsväsendet var tidigare att man hade svårt att fånga helheten och det återkommande i kränkningarna. Det var juridiskt svårt att beakta de försvärande omständigheterna i ett fortlöpande, systematiskt brottsligt skeende eller i sig enklare men upprepade övergrepp. År 1998 infördes därför brottet grov kvinnofridskränkning [4]. Den första domen för grov kvinnofridskränkning avkunnades av Uppsala tingsrätt i september 1998 [5]. Tingsrätten konstaterade att våldet hade varit ett regelbundet inlägg i relationen och utgjort en upprepad kränkning av kvinnans integritet. När hon enligt förövaren hade »tjafsats för mycket» hade han slagit henne för att få slut på diskussionen.

Sedan början av 1990-talet har den polisanmälda andelen misshandel mot kvinnor av en bekant gärningsman ökat med ca 40 procent [6]. År 2006 polisanmäldes drygt 25 500 fall av misshandel av kvinna. Antalet anmälda brott avseende grov kvinnofridskränkning uppgick till drygt 2 400. Anmälan om våldtäkt förelåg i drygt 4 200 fall. Men långt ifrån alla sexuella övergrepp och kvinnofridskränkningar polisanmäls. För att kvinnan ska orka med en rättsprocess och i ord beskriva privata och intima omständigheter måste hon som regel tidigt biträddas av en stödperson eller ett målsägande biträde och få information om hur rättsapparaten fungerar, hur rättegångar genomförs och vad som händer sedan.

Flexibilitet och saklighet

Det krävs ett aktivt arbete för att utreda de omständigheter som konstituerar en brottslig handling. Det fordrar i sin tur insikt om den psykologiska dynamiken, ett sakligt och sunt ifrågasättande av vad som egentligen hänt, utan förutfattad eller schablonmässig inställning i någon riktning. Dessutom krävs

SAMMANFATTAT

Många grova våldsbrott sker i hemmet, och förövare och offer känner varandra.

Samhällets syn på våld mot kvinnor har förändrats. Från att vara en privatsak har våldet blivit en prioriterad fråga för polis och åklagare. Dessa har en viktig roll i stödjandet av den våldsutsatta kvinnan genom professionellt genomförda förundersökningar och

tydlig information till kvinnan. **Brottet grov kvinnofridskränkning** infördes 1998 som en följd av en ny förståelse av effekten av återkommande kränkningar av kvinnans integritet.

Insikt om den psykologiska dynamiken parad med en sakligt utredning av vad som hänt och ett aktivt sökande efter bevis krävs.

»Mord är ett av det civiliserade samhällets allvarligaste brott. Det är också mycket svårt att förebygga mord, utom på ett område ...«

ett aktivt sökande efter bevis. Offensiva åtgärder är viktiga, men ett alternativtänkande måste också finnas med. Man måste flexibelt kunna följa parallella strategier i utredningen och vara beredd på manipulation från såväl mannen som kvinnan. Det förekommer också påhittade våldtäkter och övergrepp.

Det vanligaste är dock att kvinnan håller igen på sanningen och till och med motverkar utredningen genom att tuga, skuldbelägga sig själv, bortförklara klart synliga skador och påstå omständigheter som talar mot brott och fritar mannen. När kvinnan tagit sig ur förhållandet, hennes isolering brutits och mannens kontroll minskat har hon lättare att beskriva det hon utsatts för.

En erfaren förövare vet hur han ska skada utan att det syns. Det måste man tänka på inom rättsväsendet, där blåmärkens omfattning ses som avgörande tecken på gärningens svårighetsgrad. Att sakligt lyfta fram den psykologiska bilden och bevisa olika former av kontrollerande beteenden som beskär en kvinnas livsutrymme och kränker hennes integritet och självkänsla kan vara svårt.

Många kvinnor uppfattar känslomässiga integritetskränkningar utsträckta i tiden som allvarligare än rena fysiska kränkningar [7]. Amerikanska studier visar att kvinnor som utsatts för parrelaterat våld drabbas igen inom sex månader och att missförhållandena följer ett cykliskt och ofta stegrad förlopp, i frekvens och svårighetsgrad, med episoder av våld.

I 85 procent av de fall där en kvinna bragts om livet av sin partner hade polisingripande varit påkallat åtminstone en gång under en tvåårsperiod före dödsfallet. Amerikanska studier visar också att ökad lagföring av våld mot kvinnor innebär en minskning av antalet mord och dråp begångna av kvinnor mot sina partner [8]. Det minskar alltså risken för att kränkta kvinnor tar lagen i egna händer. I exempelvis San Diego, USA, lyckades man genom aktiva polisingripanden minska dödligt våld mot kvinnor i hemmet med 59 procent [9]. Från USA rapporteras även att våld från en närstående mot en kvinna under åren 1993–1998 minskade tack vare förbättrade ingripanden från polisen och det övriga rättsväsendet [10].

Anmälan och åtgärder

Samhället ska skydda mot brott och ingripa mot brott som hör under allmänt åtal. Det finns inga regler för hur en polisanmälan ska gå till. De brott som här kan vara aktuella faller under allmänt åtal och är därför inte beroende av anmälan från kvinnan. Förundersökning ska inledas så snart det på grund av angivelse eller av annat skäl finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats. Gränsen är lågt satt. En utredning kan fortsätta även om kvinnan tar tillbaka sina uppgifter och sin anmälan.

Det förekommer exempelvis att polisen får veta att en kvinna setts med skador som man tror kommer av en misshandel men att kvinnan trots detta förnekar att hon blivit slagen och bedyrar att hon fallit eller själv vållat skadorna. Det förekommer även situationer där kvinnan, utan minsta tecken på fysiska skador, är utsatt för omfattande kränkningar, som hot och psykisk terror. Det brottsliga är många gånger ett skeende som sträcker sig över flera år. Det är i dessa situationer som utredningen av kvinnofridskränkningar är som mest tillspetsad och komplicerad och kräver specialkunskaper. Under förunder-

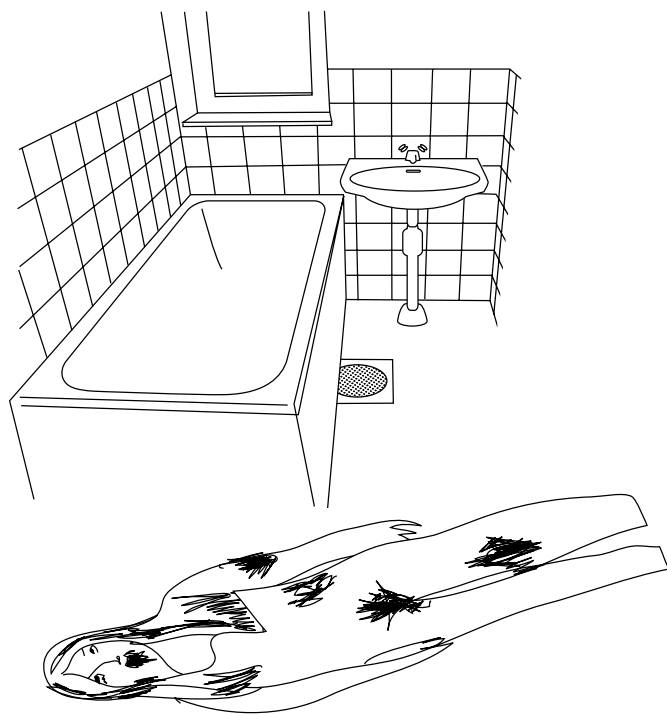

Illustration: Jakob Robertsson

sökningen gäller det bl a att utreda om tillräckliga skäl för åtal föreligger mot den misstänkte och att bereda målet så att bevisningen kan läggas fram i ett sammanhang vid en huvudförhandling i domstol.

Skadedokumentation

Har kvinnan skador bör dessa undersökas och dokumenteras av läkare för rättsintyg. Rättsintyget kan många gånger vara det enda objektiva dokumentet om brottet och har därför stor betydelse. En kompetent utförd, noggrann läkarundersökning med fotografier av skadorna är ett gott underlag för rättsintyg.

Kroppsbesiktning får tvångsvis företas endast på en person som är skäligen misstänkt för brott. Kroppsundersökning i brottsutredande syfte av en person som inte själv är misstänkt för brott kräver personens samtycke. Tanken är att målsäganden/brottsoffret har ett eget intresse av att bli undersökt och få brottet utrett. En kvinnas intresse av att medverka i brottsutredningen kan emellertid avta när den omedelbara faran för hennes liv och hälsa är över. Oavsett vad hon innerst inne vill kan det då vara svårt att få hennes samtycke. Avstår kvinnan från att medverka blir utredningen mycket beroende av det som uppnåtts genom de inledande åtgärderna, eventuella vittnen och den tekniska bevisningen [11, 12].

Det är självklart att polisen ska verka för att en kvinna som misshandlats får nödvändig läkarvård. Att målsäganden på egen hand eller med polisens hjälp uppsöker en läkare för att skaffa intyg på sina skador betraktas som godtagbart [13, 14]. Polisen är oförhindrad att upplysa kvinnan om att brottsutredningen skulle underlättas om hon kunde presentera ett läkar-

»En erfaren förövare vet hur han ska skada utan att det syns. Det måste man tänka på inom rättsväsendet ...«

intyg på sina skador. Polisen kan även tala med kvinnans stödperson eller målsägandebiträde om vikten av en undersökning för rättsintyg. Erfarenheten visar att kvinnan ofta behöver ett aktivt stöd för att fatta sina beslut. Ofta finns upplysningar i sjukjournalen som kan vara av stort intresse vid utredning av en kvinnofridskränkning. Utlämnning av journaler kräver också målsägandens medgivande.

Om en målsägande avlider av sina skador gäller andra regler, och polismyndighet har då att besluta om rättsmedicinsk undersökning av den avlidne för att utröna om dödsfallet har samband med ett brott [15].

Videofilmning

Polisen bör göra videoinspelning med kvinnan. Av processuella skäl bör det ske i två etapper. Först sker en inspelning, som formellt sett betraktas som ett första förhör, dock inte ett fullständigt målsägandeförhör med videoupptagning. Kvinnan ombeds att berätta vad som hänt, tala om var hon har skador och hur hon fått dem och av vem samt om hon drabbats av smärta och rörelsesvärigheter. Därefter gör man ännu en inspelning, där kvinnan förhåller sig tyst och den polis som sköter inspelningen beskriver det som filmas, skador m m. Inspelningen under den andra etappen kan användas vid rättegången som teknisk bevisning tillsammans med läkarens rättsintyg. Den första inspelningen har betydelse främst under förundersökningen och kan i vissa fall få förebringas vid rättegången om kvinnan vid rättegången vägrar att uttala sig eller ändrar sina tidigare uppgifter [16].

Undersökning av mannen

Beroende på hur brottet gått till finns det anledning att undersöka den misstänkte mannen. Det gäller framför allt om denne påstår att han varit utsatt för våld från kvinnan, varit provocerad eller handlat i nödvärn. Skador eller avsaknad av skador kan då få stor betydelse för bedömningen av tillförlitligheten i lämnade uppgifter.

Läkarundersökning kan genomföras mot en misstänkts vilja, och mannen kan hållas kvar för åtgärden. Då tillämpas tvångsmedel enligt Rättegångsbalken: kroppsvisitation, kroppsbesiktning samt fotografering eller videofilmning.

En mer närgående undersökning av en bostad är husrannsakan, som fordrar beslut av undersökningsledare. Föremål som kan antas ha betydelse som bevis kan tas i beslag. Parallellt med förundersökningen har polisen även andra uppgifter att beakta. För att skydda kvinnan från ytterligare våld och samtidigt öka hennes trygghet är det angeläget att en riskbedömning görs fortlöpande och att behovet av skyddsåtgärder provas. Åklagare kan besluta om förbud för en person att besöka eller på annat sätt ta kontakt med en annan person eller att följa efter denna person. Det kan utvidgas till att avse förbud att uppehålla sig i närheten av en annan persons bostad eller arbets-

plats eller annat ställe där den personen brukar vistas. Överträdelse av besöksförbud innebär brott och kan utgöra brottet övergrepp i rättsak.

Förundersökning

Förundersökningen ska bedrivas prioriterat, skyndsamt och inte längre än vad som är motiverat av sakskalet. Förundersökningen upphör genom att den läggs ned när det inte längre finns skäl att fullfölja den eller genom att den avslutas. Så snart åtal har beslutats ska kvinnan underrättas om beslutet. Förundersökningen kan återupptas av polis och åklagare om det uppkommer skäl till det. Ett nedläggningsbeslut kan även överklagas till högre åklagare av både målsäganden och misstänkt. Sådan begäran om överprövning är inte tidsmässigt begränsad. Efter slutdelgivning av utredningen med den misstänkte och efter det att förundersökningen avslutats kan däremot nedläggning inte ske. Ställning måste då tas i åtalsfrågan, vilket utmynnar i ett beslut att antingen väcka åtal eller att inte väcka åtal (negativt åtalsbeslut).

Information

Kvinnan ska informeras om ärendets utveckling, om olika beslut, om möjligheten till compensation och ersättning för eventuella kostnader på grund av brottet samt om de olika rättigheter och möjligheter till hjälp som finns. Upplysningar ska lämnas om möjligheten att få hjälp av åklagaren att föra talan om skadestånd, att få ersättning enligt Brottskadelagen samt om möjligheterna att få målsägandebiträde, om besöksförbud, om möjligheterna att få allmän rättshjälp och rådgivning enligt Rättshjälpslagen samt om vilka myndigheter och ideella brottsofferorganisationer som kan ge stöd. Om mannen frihetsberövas och därefter avviker bör kvinnan underrättas. Kvinnan ska även tillfrågas om hon vill bli underrättad om mannen under straffavtjänandet avviker eller befinner sig utanför anstalten och att han frigges. Den slutliga utredningen sker i domstolen och dom meddelas (s k akusatorisk processordning).

Kriminalvårdens arbete med våldsutövande män

Kriminalvården har sedan 1980-talet arbetat med män som utövar våld mot kvinnor. Tillsammans med kriminalvården i England och Wales har nyligen utvecklats nya evidensbaserade och ackrediterade metoder för behandling av de våldsutövande männen (IDAP – Integrated Domestic Abuse Programme) och för sexualbrottsdömda (ROS – Relationer och samlevnad) [17]. Flera aktörer har således ansvar för att bekämpa problematiken utifrån sina uppgifter. Insikter om varandras roller, ansvar och möjligheter är nödvändigt liksom goda samverksansformer.

■ Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.

REFERENSER

- Våldtäkt – en kriminologisk kartläggning av våldtäktsbrottet. SOU 1981:64;89.
- Utvecklingen av dödligt våld mot kvinnor i nära relationer. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2007. Rapport 2007:6.
- Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Regeringens skrivelse 2007/08:39.
- Regeringens proposition 1997/98: 55: Kvinnofrid. Regeringens proposition 1998/99:145: Ändring av fridskränkingsbrotten.
- Mål nr B 2433-98. Uppsala tingsrätt, dom 1998-09-17.
- Våld mot kvinnor i nära relationer. En kartläggning. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2004. Rapport 2002:14.
- Family violence in Canada, a statistical profile. Statistics Canada; 2000. Catalogue no. 85-224-XIE.11.
- Understanding domestic violence: a handbook for victims and professionals. p. 10. US Department of Justice; 1997.
- Domestic violence homicides. The Police Chief (USA). 1996;63(2):21-2.
- Intimate partner violence. US Department of Justice, Bureau of Justice Statistics; 2000. Special Report NCJ 178247 samt The Police Chief. 2000:43.
- Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB. SOU 1995:47; 272.
- Nylén L, Heimer G. Sweden's response to domestic violence. FBI Law Enforcement Bulletin. 1999;68 (11):19-24.
- Heimer G, Stenberg Å, Posse B. Kvinnor utsatta för sexualiserat våld. Uppsala: Rikskvinnocentrum, Akademiska sjukhuset; 2005.
- Socialstyrelsens allmänna råd. Rättsintyg vid utredning av våldsoch sexualbrott. SOSFS 1997:5(M).
- Lag (1995:832) om obduktion m m. SFS 1995:832.
- 30 kap. 2 § och 16 §, RB. SFS 1987:747.
- Våld i hemmet. Runtikrim. 2005; juni, p. 7.